

2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye’de Uygulanan Kamu Harcama Politikalarının İstihdam Oranları Üzerine Etkisi

Prof. Dr. Ekrem GÜL¹ - Arş. Gör. Ahmet Gökçe AKPOLAT

Yüksek Lisans Öğrencisi Recep KAYA

Özet

2008 yılında ABD’de başlayan finansal kriz küreselleşme ve entegre ekonomilerin bir sonucu olarak Türkiye dahil olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almıştır. ABD’de mortgage piyasalarında riskli ve geri dönmeyen kredilerin yol açtığı kriz, finansal ve reel piyasaları küresel çapta olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu çerçevede krizin ekonomiler üzerindeki olumsuz etkilerini giderebilmek adına ülkeler çeşitli para ve maliye politikaları geliştirmişlerdir.

Bu çalışmada 2008 Küresel finans krizi sonrasında Türkiye’de hükümet tarafından uygulanan maliye politikalarının önemli bir aracı olan kamu harcamaları ile istihdam oranları arasındaki ilişki öncelikle teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Teoriye ilaveten 2006Q1-2016Q4 dönemleri arasında kamu harcama politikalarıyla istihdam oranları arasındaki ilişki Toda – Yamamoto nedensellik testine göre analiz edilmiş ve kriz sonrası uygulanan kamu harcama politikalarından istihdam oranlarına doğru tek yönlü Toda –Yamamoto (1995) Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, İstihdam Oranları, Toda – Yamamoto Granger Nedensellik Testi

After the 2008 Global Financial Crisis in Turkey Emerging Public Expenditure Policies Impact on Employment Rates

Abstract

The global financial crisis, which began in USA in 2008, had effected the whole world countries including Turkey as a result of globalization and integrated economies. The crisis caused by risky and non-returnable loans in mortgage markets in the United States negatively affected financial and real markets globally. In this framework, countries developed various monetary and fiscal policies in order to mitigate the adverse effects of the crisis on economies.

In this study, the relationship between the public expenditure, a significant instrument of fiscal policies implemented by the government, and the employment rates for the post-crisis period is explained. In addition to this explanation, the relationship between public expenditure and employment rates between 2006Q1-2016Q4 was analyzed according to the Toda- Yamamoto Granger causality test. As a result, unidirectional causality running from post- crisis public expenditure policies to employment rates is determined.

Key Words: Public Expenditure, Employment, Toda- Yamamoto Granger Causality Test

¹ Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü egul@sakarya.edu.tr

1.Giriş

İktisat literatüründe önemli bir tartışma alanı olan devletin ekonomiye dahil olma süreci 1929 Dünya ekonomik buhranından sonra J.M. Keynes tarafından öne sürülen ve krizden çıkmada mali politikaların etkinliğini savunan politikalar çerçevesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Bu politikalar kapsamında devletin kamu geliri ve kamu harcaması politikaları ile ekonomik sürece dahil olması 1970’li yıllara mali etkinliğin sağlanması yönünden büyük önem taşımıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde finansal krizler sonrası yaşanan ekonomik bozulmaları gidermede ve ekonomiyi kriz öncesi dönemlere taşımada mali politikaların etkinliği üzerine eleştiriler tekrar başlamıştır. Özellikle 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ve 1980’li yıllarda Avrupa’da meydana gelen iktisadi kriz dönemlerinde ekonomik etkinliği sağlamada mali politikalar yetersiz görülmüştür.

ABD’de 2008 yılında konut piyasalarında meydana gelen iktisadi kriz etki alanı ve ekonomik birimlerde meydana getirdiği tahribat bakımından tarih boyunca görülmüş en büyük finansal krizi örneğini oluşturmuştur. Böylesine küresel etkilere sahip olan krizin tahrip edici etkilerinden kaçınmak kriz sonrası ekonomi politikalarının temel konusunu oluşturmuştur. Bu çerçevede toplam talep ve yatırım oranlarını arttırmak ve istihdamı kriz öncesi seviyelere ulaştırmak için maliye politikaları tekrar büyük önem kazanmıştır. 2008 yılı küresel finans krizi sonrasında Türkiye dahil olmak üzere dünyada ilk olarak krize tepki olarak para politikaları geliştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu politikalar krizin olumsuz etkilerini gidermede yetersiz kalmıştır. Bu doğrultuda krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilmek ve ekonomik dinamikleri tekrar canlı hale getirebilmek için maliye politikaları büyük önem kazanmıştır. Toplam talep, yatırım ve istihdam oranlarını arttırmaya yönelik olarak maliye politikaları gerçekleştirilmiş ve bu politikaların çok büyük bir bölümünü kamu harcama ve gelirleri oluşturmuştur.

Bu çalışmada 2008 yılı ABD’de başlayıp tüm dünyayı saran küresel finansal kriz sonrası Türkiye’de uygulanan mali disiplin politikalarının etkin bir kalemi olan kamu harcama politikaları ile krizden en çok etkilenen makro ekonomik kalemlerden biri olan istihdam oranları arasındaki ilişki incelenecektir. Çalışmada teorik plan ve ampirik plan olmak üzere iki ana bölümden oluşacaktır. Teorik bölümde 2008 yılı küresel finans krizi ayrıntılı olarak açıklanacak ve krizin Türkiye üzerinde olan etkileri vurgulanacaktır. Yine teorik bölümde Türkiye’de uygulanan kamu harcama politikalarına açıklık getirilecektir. Ampirik bölümde ise kamu harcama politikaları ile istihdam oranları arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik testine göre analiz edilecektir.

2. 2008 Finansal Küresel Krizi ve Türkiye Ekonomisi

2008 yılında ABD'de geri dönmeyen krediler nedeniyle konut piyasasında başlayan kriz hem finans hem de reel sektörü hızla etkilemiş ve ABD ekonomisinde büyük bir resesyona neden olmuştur. Ekonomileri, özellikle Avrupa ekonomileri en başta olmak üzere tüm dünyaya yayılarak olumsuz etkileyen finansal kriz, ortaya çıktığından bu yana küresel özellikleriyle diğer krizlerden ayrılır (Vardareri ve Dursun, 2010: 137).

2001 yılından bu yana dünyanın dört bir yanındaki likidite birikimin, krizle birlikte erimiş ve 2008 krizinin etkilediği ülkelerde, dış ticaret açıklarında ve işsizlik oranlarında önemli artışlar görülmüştür. Ayrıca yaşanmış olan finansal kriz, borsada değer kayıplarına ve ülkenin para değerinin düşmesine neden olmuştur. Genel olarak, dünya ekonomisi bir durgunluk dönemine girmiştir. 2008 küresel krizin Türkiye'deki yönü üzerindeki birtakım tartışmalara rağmen, aslında krizin ülkelerimizi etkilediği kriz sonrası elde edilen rakamlardan görülmektedir. 2001 krizinden sonra bankalarda yeniden yapılanma süreciyle bankacılık sektörü bu krizden korunmuş ancak reel sektör etkilenmiştir (Vardareri ve Dursun, 2010: 138).

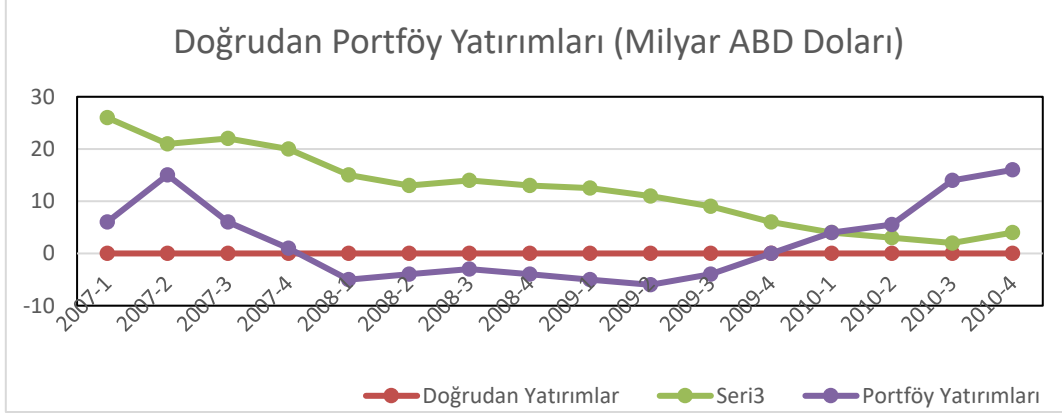
2008 yılında yaşanan küresel krizin Türkiye'yi etkileme kanallarına bakacak olursak genelde dört kanal üzerinde etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğü gözlenmektedir:

1. Krediler: Yaşanılan krizin, var olan durumda Türkiye bankalarında görülen herhangi bir yapısal kusur bulunmuyor olması 2001 krizinden ayıran önemli bir husustur. Bunun yanında, sendikasyon kredilerinde ve yabancı para cinsinden borçlanma zorlukları kaçınılmaz; zira bu durum bankaların dış kaynak kullanımının azaltılmasını engelleyecektir. Türkiye'de gerek bankalar gerekse firmalar, dışarıdaki bugün bilançosu hasarlı hale gelen bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapatılması sonucunda kredi hacmi küçültülerek, firmalar ve bankaları bilançoyu azaltmaya zorlamıştır. Büyük firmaların kredi alışlarının azalması bu firmaların tedarik zincirlerini etkilemektedir. Bu durumda, tedarik zincirindeki KOBİ'ler üzerindeki etki domino etkisi olur. Ticari kredilerdeki azalma, KOBİ'ler, esnaf ve çalışanlar tarafından büyük ölçüde hissedilir. Böyle bir ortamda, şirketlerin zorlukları bankacılık dengelerine yapısal hasar verir. Bu durumun önlenmesi, önlem paketinin tasarlanmasının ana önceliklerinden biri olmalıdır (TEPAV, 2008, 4).

2. Portföy: Global krizin en önemli etkilerinden biri de yabancı sermayenin azalmasıdır. Bununla birlikte, bu düşüş doğrudan yatırımlardan ziyade portföy yatırımlarında bir düşüş şeklinde olmuştur. Ülkenin finansmanı için hedge fonları ve özel yatırım fonları çok önemlidir. Fonların gerilemesinin doğal sonucu olarak, döviz arzındaki düşüşler TL değerini düşürecektir. Şekil 2.1'de görüldüğü üzere, 2008

yılının ikinci çeyreğinden sonra portföy yatırımlarındaki düşüş 2009 yılının üçüncü çeyreğinde de sürmüştür.

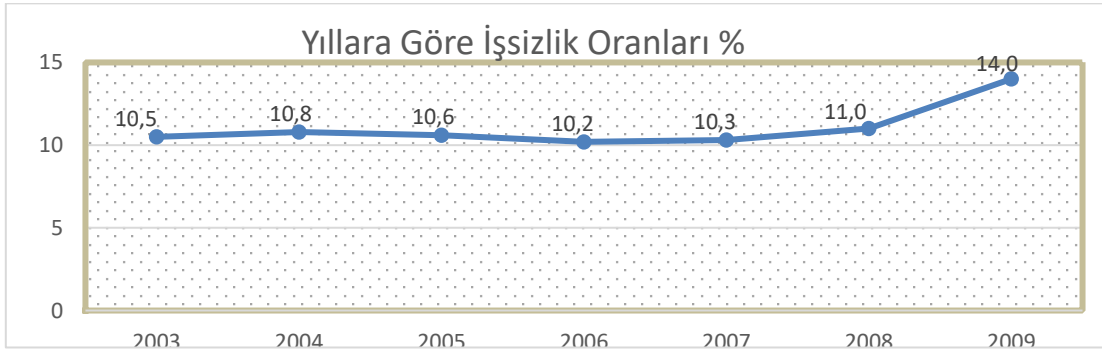
Şekil 2.1: Doğrudan ve Portföy Yatırımları (milyar ABD doları)

Kaynak: TCMB, www.tcmb.gov.tr

3. Dış Ticaret ve İşsizlik: Bilindiği üzere, Türkiye'nin toplam ticaret hacminin yarısı Avrupa Birliği üyesi ülkelerle dış ticarete sağlanmaktadır. Avrupa 2008 yılı küresel krizden en çok etkilenen ve 2009 yılında ülkenin küçülmesini söz konusu olan kıtadır. Türkiye kaçınılmaz olarak bu krizden etkilenmiştir (Apaydın, 2013, 128). 2008 krizi sonrasında AB ülkelerdeki ekonomik düşüş ve gerileme durumu Türkiye'nin AB ile ihracatının önemli bir kısmını gerçekleştirilmesi nedeniyle dış ticarete düşüşe sebep olmuştur. Dış ticaretle büyüme doğru orantılı olduğu için dış ticaretteki gerilemenin olumsuz etkisi önemli işsizlik oranına sebep olmuştur. Aşağıda 2003 ve 2009 yılları arası işsizlik değerleri grafik ile gösterilmiştir.

Şekil 2.2: Türkiye'de 2003-2009 Yılları Arası İşsizlik Oranları

Kaynak: www.tuik.com.tr

Grafikten 2.2'de görüldüğü üzere işsizlik krizin etkilerinin yoğun hissettirdiği 2009 yılında önemli bir miktarda artmıştır. 2008 Küresel krizinin etkisi ile ekonomi daralma sürecine girmiştir. Ekonomik daralmayla beraber toplam talep, dış ticaret ve toplam arz gibi önemli makro ekonomik değişkenlerde azalmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu olumsuz ekonomik atmosferden işsizlik oranları da önemli ölçüde

etkilenmiştir. Özellikle krizin başladığı yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinden başlayarak işsizlik oranlarında önemli artışlar gözlemlenmiştir.

2008 küresel finans krizi sonrası hükümet uyguladığı yasa ve teşvikler ile işsizlik oranlarını azaltmak için çeşitli önlemler almıştır. Bu doğrultuda kamu harcamaları toplam talep arttırıcı olarak gerçekleştirilmiş ve talep artışına bağlı olarak toplam arz ve istihdam oranlarının arttırılması hedeflenmiştir. (Özdemir,2013:255).

4. Tüketici Güven Endeksi: Son kanalsa, tüketici ve yatırımcı davranışını etkileyen artan risk algılaması ve azalan güvendir. Bu belirsizliğin en hızlı çevreyi olumsuz etkileyeceği madde özel yatırım harcamasıdır (TEPAV, 2008, 4).

Tablo 2.1: Tüketici ve Reel Kesim Güven Endeksi (%)

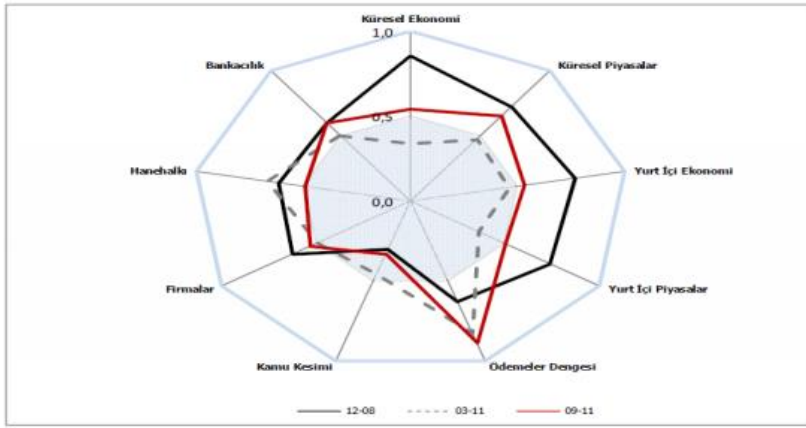
	2009-9	2009-10	2009-11	2009-12	2010-1	2010-2	2010-3
Tüketici Güven Endeksi	81,92	80,46	78,38	78,79	79,24	81,85	84,74
Satın Alma Gücü (Mevcut Dönem)	75,16	74,02	72,56	72,49	71,94	73,75	76,14
Mevcut Dönem Dahilinde Dayanıklı Tüketim Malı Satın Alabilme Durumu	106,3	101,7	97,21	98,64	96,4	99,27	103,7
REEL KESİM ENDEKSİ	97,8	94,0	91,2	92,2	102,0	105,4	110,6

Kaynak: Duman, 2011:111-112

Türkiye'deki kriz, özellikle 2008'in ikinci çeyreğinde, 2002 yılından beri iyi durumda olan ekonomik göstergelerde değişiklik yaşadığını açıkça göstermeye başlamıştır. Bu durumun önemli sebebi, 2008 krizinden sonra 2009 yılında başlayan Euro Bölgesi Krizi'ndeki ülkemizin olumsuz etkisi olmuştur. Aşağıdaki Tabloda görüldüğü üzere krizin başladığı yıl ekonomik büyüme 0,7 oranında gerçekleşmiş krizi takip eden yıl ise Euro krizinin de etkisiyle 4,8'lik bir daralma yaşamıştır. Buna ilave olarak, kişi başı gelir düşerken, işsizlik oranı %14'lük rekor seviyeye yükselmiştir. Enflasyonda düşük seviyesiyse, talep düşüşünden kaynaklanan fiyatların gerilemesidir. Tablodaki değerli bir kalem, ihracat gelirlerindeki düşüştür. AB'deki krizin Türkiye üzerinde en büyük etkisi, ihracattaki düşüş olmuştur. Zira Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat, dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2008'de 132 milyar dolar olan ihracatın yaklaşık 63 milyar dolarlık büyük bir bölümü AB ülkeleri ile yapılmaktadır. 2009'da Euro krizinin etkisiyle ihracat rakamlarında önemli düşüşler meydana gelerek 102 milyar USD seviyelerine kadar inmiştir.

TCMB tarafından Kasım 2011'de yayınlanan Finansal İstikrar Raporu'na göre, küresel finansal krizin kapsamı ve etkisiyle daha önce görülmemiş bir boyuta ulaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Küresel krizin ilk aşamalarında, finansal ve reel sektörde sorunların kaynağında önemli bir rol oynayan kamu sektörü, "ülke riski" kavramını gündeme getirmiştir. Buna ilave olarak, Avrupa Birliği'nin bazı üye ülkelerinin mali yapılarının sorunlarına verilen kamu desteğinin ve alınan politika önlemlerinin piyasalardaki olumsuz algıyı değiştiremeyeceği ve sorunlu ülkelerin mali yapılarının bozulmasının daha da derinleşeceği öngörülmüştür (TCMB, 2011, 3).

Şekil 2.3: Küresel Finans Krizinin Sektörel Yansıması

Kaynak: TCMB, 2011.

Şekil 2.3'de merkeze yaklaşılmaması, ilgili sektörün finansal istikrara katkısının olumlu yönde değiştiğini göstermektedir. Bu analizin amacı, her bir alt sektörün kendi içinde tarihsel olarak karşılaştırılmasını sağlamaktır. Sektörler arası karşılaştırma ancak merkezin bulunduğu yerde gerçekleşen değişim çerçevesinde yapılabilir.

Türkiye ekonomisi, 2008'in ortalarından bu yana küresel mali krizin etkilerine maruz kalmıştır. Özellikle, sermaye akımları, finansal entegrasyon ve diğer ekonomik ve ticari etkileşim kanalları, bu krizin etkilerini derinden hissetmiştir. Kriz öncesi son beş yılda Türkiye'de ekonominin büyüme performansı açısından göreceli olarak istikrarlı bir eğilim yakalanmıştır. O dönemin siyasi gündeminin gölgesinde kalmasına rağmen, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP 'nin) uygulamaya konması payı büyüktür. Tabloda 2001 sonrası dönemde kriz öncesi döneme kadar olan ekonomik büyüme performansını göstermektedir (Doğanalp, 2014:80).

Tablo 2.2: Türkiye'nin 2002-2007 Büyüme Performansı

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Sabit Fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Büyüme Hızı
2002	350.476	72.520	6,2
2003	454.781	76.338	5,3
2004	559.033	83.486	9,4
2005	648.932	90.500	8,4
2006	758.391	96.738	6,9
2007	843.178	101.255	4,7

Kaynak: TÜİK, 2013.

Tablo da 2001 krizinden sonraki dönemde uygulanan politikaların incelenmesinden sonra çıkan sonuç olarak, 2002-2007 döneminde Türkiye ekonomisinin hızlı bir büyüme kaydettiği dönemde, yıllık bazda %7'lik bir nihai büyüme hızını yakalamıştır. 2008 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde GSYİH sırasıyla %2,8 ve %1 oranında büyümüştür; ABD'de ortaya çıkan ve daha sonra tüm dünyaya yayılmış olan küresel krizin reel sektörünün yansımalarıyla iç ve dış talebin daralması ve sanayi üretimi azalmıştır. Türkiye, özellikle 2008'in dördüncü çeyreğinde yaşanan ekonomik krizin etkisini hissetmiş ve bu durumun bir sonucu olarak GSYİH dördüncü çeyrekte %6,5 civarına gerilemiştir. 2008 yılı ancak %0,7'luk bir büyüme oranı ile tamamlanabilmiştir. 2009 krizin etkisiyle telaşlı bir yıl olmuş ve ekonomi bir önceki yıla göre %4,8 oranında daralmıştır (Doğanalp, 2014: 81)

Tablo 2.3: 2008-2014 Makroekonomik Göstergeler

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Büyüme Oranı %	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9
Kişi Başına Gelir (Bin Dolar)	10,4	8,6	10,0	10,5	10,5	10,8	10,5
Enflasyon (%)	10,1	6,0	6,4	10,5	6,2	7,4	8,17
İşsizlik (%)	11,0	14,0	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9
İhracat (Milyar Dolar)	132,0	102,0	113,9	134,9	152,5	151,8	157,6
İthalat (Milyar Dolar)	202,0	140,9	185,5	240,8	236,5	251,7	242,1
DYY Girişleri	19,5	8,4	9,00	15,9	13,0	12,7	12,5
Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)	-40,192	12,01	-45,312	-75,008	-48,535	-64,658	-46,256

Kaynak: Kurnaz,2014:31 ve Hazine Müsteşarlığı

2010 yılında küresel krizin etkisinin giderilmeye çalışıldığı yıl olmuştur. Krizden sonra uygulanan politikaların ekonomik açıdan başarılı olmasıyla 2010 yılının ilk çeyreğinde ekonomik büyümedeki artış oranı ikinci çeyrekte %11,7, üçüncü çeyrekte ise %5,5 olarak gerçekleşmiştir. 2008'deki küresel mali kriz, finansal analizler sonucunda finansal piyasaların Türkiye için katı bir anlamda mali kriz yarattığını

değerlendirmiştir. Öte yandan 2008 yılı dış borç krizinin uygulanması ve yanlış politikaların desteklenmesinin çeşitli yolları Türkiye'nin ekonomisinin durgunluğa sürüklenmesine yol açmıştır (Hiç, 2009, 67). Özellikle, bankacılık sektörünün 2008 krizini hafif hasarla atlattığı gerçeği, 2001 krizinin ardından güçlü sermaye yeterlilik oranının, sağlam kamu finansmanı, düşük kamu net dış borç ve sıkı politikaların gerisinde kalmıştır. (Batirel, 2008, 1). Türk bankacılık sektörünün sorunlarını kalıcı olarak gidermek amacıyla Mayıs 2001'de uygulanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında gerçekleştirilen reformların bir sonucu olarak, bankacılık sektörünün kârlılığının iyileştiği görülmektedir (Bumin, 2009, 39).

Türkiye ekonomisinin krizden diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha az zarar görmesi, 2001 krizinden sonra uygulanan program kapsamında yapılan reformlardır. Finansal sektör çok etkili olmamasına rağmen, aynı durumu reel sektör açısından söylemek mümkün değildir. Ekonomide dış ticaret hacmi, işsizlik oranları vb. Alanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve bu olumsuz ortamdan kurtulmak için bir dizi önlem alınmıştır.

Alınan önlemler şu şekilde sıralanabilmektedir (Ünal ve Kaya, 2009, 22):

- Bütün ödenmemiş vergi alacaklarına taksit yapılmıştır.
- Ülke vatandaşlarının yurtdışındaki paralarını Türkiye'ye getirilmesi için çalışma yapılmıştır.
- Mevduat güvence yetkisi TMTF'den alınmış ve Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir.
- Hisse senedi alım satımı için uygulanan stopaj oranı %0'a indirilmiştir.
- KOSGEB kanalı KOBİ'lere faizsiz kredi imkânı sunmuştur.
- Merkez Bankası, zorunlu mevduatlarını düşürerek bankacılık sistemi için kaynak oluşturmuştur.
- Halk Bankası kanalı ile esnaf ve sanayicilere yönelik yeni kredi olanakları sunulmuştur.
- SSK işvereninin primleri 5 puan azaltılmıştır.
- Eximbank kredileri artırılarak sermaye güçlendirilmiştir.

Buna ilave olarak, büyük proje yatırımları desteklenmiş, bölgesel ve sektörel olmak üzere genel bir teşvik planı üzerinde çalışılmıştır. Krizin bir sonucu olarak alınan tedbirlerin hepsi de Türkiye'den 2009 yılının sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamış ve 2010 yılına kadar toparlanma sürecine girmiştir. 2010 yılında %9,2'lik büyüme oranı da bunun bir göstergesidir. Ekonomideki büyümeye paralel olarak, işsizlik oranı bir önceki yıla göre azalırken, enflasyon, hedeflerle paralellik göstermeye devam etmiştir. İç talep doğrultusunda büyümenin gerçekleşmesi TL'ye değer kazandırmış ve üretim artışını etkilemiştir. Ara mallara olan talep ve enerji talebi cari açığı artırmış ve bu durum, gelecekte finansal istikrarın sağlanması açısından cari

açığın daha yakından izlenmesini gerektirmiştir. Bu amaçla, 2010 yılı sonundan itibaren makro politika alanında adımlar atılmış ve cari açığı önlemek arzulanmıştır.

Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan genişletici para politikalarından kaynaklı yaşanan iktisadi riskler, 2010 yılının son çeyreğinde Merkez Bankası tarafından para politikası stratejisinde önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda yeni politika kompozisyonu, kredi büyümesini yavaşlatmayı amaçlamıştır. Ayrıca 2011'in ikinci çeyreğinden itibaren, küresel büyümeye ilişkin artan endişeler doğrultusunda gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarının olumsuz etkilenmesiyle küresel risk iştahı azalmıştır. Söz konusu gelişme ile yaratılmış olan Türk lirasındaki değer kaybı, enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskılar getirmiştir. TCMB, döviz talebini dengelemek ve enflasyon riskini sınırlamak için politika durumunda değişikliğe gitmeyi uygun görmüştür. Bu bağlamda TCMB döviz alım ihalelerini askıya almış, döviz satmaya başlamış, faizleri daraltmış ve zorunlu karşılık oranlarını düşürmüştür. Buna ek olarak, politika faizi ekonomik aktivitenin olumsuz etkileri nedeniyle küresel ekonomideki yavaşlamayı sınırlamak için düşürülmüştür (TCMB, 2011, 150-151). Politika değişikliğinin esas hedefi; cari açığın azaltılması, yerel tasarrufların artırılması, işsizliğin önlenmesi ve istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşturulmasıdır.

Sürdürülebilir bir dengeye ulaşmak için makroekonomik değişkenler Türkiye ekonomisi açısından ihtiyatlı politikaların uygulanma dönemi olmuştur. Küresel ortalama büyüme oranındaki düşüş ılımlı hale gelmiştir. Makroekonomik istikrar, iç ve dış talep arasında dengeyi sağlayan, güçlü kredi talebini, yerel tasarrufları artırma önlemlerini ve mali disiplini artırmaya yönelik yaklaşımları kısıtlayan uygulamalarla güçlendirilmiştir. Bu süreçte, 2012 yılı büyümesinin ilk 3 çeyreği %2,6 olmuştur. Makro finansal riskleri sınırlayan bankacılık ve para politikası önlemleri, 2012 yılında daha ılımlı bir büyümeye neden olmuş ve küresel ekonomik riskler göz önüne alındığında, GSYİH içinde karşılık gelen artış makul gözükmemektedir. Borçlanma sorunlarıyla boğuşan AB ülkelerinin dış pazar olarak cazibesinin azalması, Türkiye açısından pazar ve ürün çeşitlemesinin önemini artırmaktadır. Küresel krizden önce, bütçe dengesi gelişmeleri sıkı bir mali disiplini işaret etmiş ve faiz dışı dengesinde olumlu bir tablo oluşturarak finansal istikrarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ekonomik faaliyete geçiş 2012 yılında yavaşlayarak vergi gelirlerinde artış oranı gözlemlenmiştir. Bütçe performansı aynı oranda yavaşlamasa da bütçe performansında bozulma gerçekleşmiştir. Bütçe açığının GSYH'ye oranı, 2011 yılında %1,4'e kadar inmiş, 2012 yılında ise %2'ye yükselmiştir. Kamu yönetimindeki fiyatlarda yapılan düzeltmeler ve yeni yatırımlar için KDV düzenlemesi gibi gelir artırıcı tedbirler alınmıştır (BDDK, 2012:8-12).

2.3 Kamu Harcama Politikaları

Devletin iktisadi kriz dönemlerinde ekonomiye çeşitli maliye politikalarıyla müdahale etme yolları olmasına rağmen bunlar için de en yaygın olarak kullanılan şüphesiz kamu harcama politikaları olmuştur. 1929 Büyük Buhranı sonucunda oluşan piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak için özel kesim yatırımı ve talebini canlandırmak gerekliliği üzerine vurgu yapan Keynes bunun kamu harcamalarını artırarak gerçekleşeceğini savunmaktadır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009:68). Özellikle Büyük Buhrandan sonraki dönemlerde Keynesyen politikalar ışığında hükümetler ekonomileri tam istihdam seviyesine taşıyabilmenin temel yolu olarak kamu harcamalarını görmüşlerdir. Kamu harcamaları artırılarak piyasa başarısızlıkları azaltılacak ve bu şekilde ekonomik kalkınmalar hızlanacak görüşü yaygınlık kazanmıştır (Çeştepe ve Bilen,2001:56).

Kamu harcamaları ülkeden ülkeye ve zamana göre farklılaşabilmesine rağmen Adam Smith (1776) temel olarak bu harcamaları üç fonksiyon altında incelemektedir. Bunlar:

- i) Özel sektörün yetersiz kaldığı ve engellendiği alanlarda kamu yatırımlarının artırılması.
- ii) Savunma sanayi harcamalarının kamu eliyle gerçekleştirilmesi.
- iii) Eğitim, sağlık ve ulaşım gibi kâr amaçlı olmayan temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik kamu harcamalarının yapılması.

Temel olarak kabul edilen kamu harcamalarının haricinde, 1950'li yıllardan bu yana maliye politikalarının etkinliği artmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kriz dönemlerinde piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik olarak da kamu harcama politikaları oluşturulmaktadır (IMF,2001:17).

Türkiye'de 2008 küresel finansal krizinden hemen sonra krizden olumsuz etkilenen özel kesim yatırımcıları yatırımlarını kısıtlamışlardır. Toplam yatırımlarda özel kesim yatırımlarının payı 2008 yılının son çeyreğinde %7,3 azalmıştır. Özel kesim yatırım harcamalarındaki azalmaya karşılık kamu kesim yatırımları aynı dönemde %13,1 artış göstermiştir. Kriz sonrası büyüme özel kesim yatırımlarının olumsuz beklentilerden etkilenmesi sonucu daralmıştır(MB,2009:21).

Kriz sonrası özel kesim yatırımlarının bu şekilde azalması kamuyu bazı alanlarda daha fazla harcama yapmaya yöneltmiştir. Ancak oluşabilecek bir dışlama etkisinden de kaçınılması için daha çok özel kesim yatırımlarını teşvik edecek alt yapı harcamalarına fon ayrılmıştır. Yatırımları artırıcı politikalar izlenerek toplam talep arttırılmaya ve büyümedeki geriye gidişat durdurulmaya çalışılmıştır(DPT,2009).

3. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmamızın son bölümü olan ampirik araştırma kısmında, elde edilen veri seti ve ekonometrik analiz çeşitleri temel biçimde anlatılacak ve daha sonrasında ampirik modelleme kısmına geçiş yapılacaktır.

3.1. Veri Seti

Çalışma kapsamında 2008 Küresel finans krizi sonrası hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının, makro ekonomik değişken olarak istihdam oranı üzerindeki etkisi ampirik olarak değerlendirilecektir. Bu doğrultuda finansal kriz sonrasında gerçekleştirilen kamu harcamaları bağımsız değişken olarak ele alınacak ve istihdam oranları ise bağımlı değişken olarak ele alınacaktır. İstihdam oranları ve Kamu harcamaları için 2006: Q1-2016: Q4 dönemi verileri Toda-Yamamoto testi ile analiz edilmektedir. Kamu harcamaları serisinde mevsimsel etkilere sahip olduğu için Tramo/Seats yöntemiyle mevsimsellikten arındırılarak analize dahil edilmiştir (TUİK:2016).

Bu çalışma kapsamında Türkiye’de finansal kriz sonrası uygulanan maliye politikası aracı olan kamu harcama uygulamalarının istihdam oranları üzerindeki etkisini nedensellik ölçüsü ile incelemiştir.

3.2. Metodoloji

Bu çalışmanın temel hedefi finansal buhran sonrası uygulanan maliye politikalarının önemli bir kalemini oluşturan kamu harcamalarının istihdam oranları üzerindeki etkisini 2008 Küresel Krizi sonrası Türkiye örneğiyle yapısal kırılmaları dikkate olarak açıklamaktır. Bu doğrultuda zaman serilerindeki yapısal kırılmaları modele dahil ederek oluşturulacak test için hatalı sonuçların önüne geçilmek hedeflenmektedir. (Perron,1989).

Bu doğrultuda ilk olarak yapısal kırılmaları içeren birim kök testi olan Perron-Vogelsang (1992) ADF (Augmented Dickey Fuller) testi uygulanmıştır. Test sonucunda serilerdeki değişkenlerin durağanlık seviyeleri analiz edilmiştir.

3.2.1 Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi

Literatürde zaman serilerinde ki durağanlık seviyelerini ortaya koyabilmek amacıyla birçok test geliştirilmiştir. Bu çalışmada ise yapısal kırılmaları modele dahil ederek test sınavında hata oranını azaltmayı hedefleyen Perron-Vogelsang (1992) Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Bu test standart ADF testinin yapısal kırılmaların da dahil edildiği bir versiyonu olarak yorumlanabilir.

Zaman serilerinde gecikme uzunluğunun saptanabilmesinde temel olarak kabul edilen t istatistik değerleri, çalışmamızdaki değişkenlerimiz olan kamu harcamaları ve istihdam oranları için tablo 3.1 ve 3.2 ‘de gösterilmiştir.

3.1 Kamu Harcamaları Birim Kök Testi

Kamu Harcamaları		T-İstatistik Değeri	Prob. *
Genişletilmiş Dickney- Fuller Test İstatistiği		-2.650.923	> 0.99
Kritik Test Değerleri	1% Seviyesi	-5.719.131	
	5% Seviyesi	-5.175.710	
	10% Seviyesi	-4.893.950	

3.2 İstihdam Oranları Birim Kök Testi

İstihdam Oranları		T-İstatistik Değeri	Prob. *
Genişletilmiş Dickney- Fuller Test İstatistiği		-5.504.796	0.0201
Kritik Test Değerleri	1% Seviyesi	-5.719.131	
	5% Seviyesi	-5.175.710	
	10% Seviyesi	-4.893.950	

3.2.2 Toda-Yamamoto İlkeleri Işığında Granger Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto nedensellik testi standart Granger nedensellik testi temel ışığında oluşturulmasına rağmen farklı seviyede durağan olan değişkenlerin analiz edilmesine olanak sağlaması açısından standart Granger nedensellik testinden ayrılmaktadır. Ayrıca birinci mertebeden I (1) durağan olan iki değişken arasında eş bütünleşmeye gerek duymaksızın değişkenler Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilebilmektedir.

Toda-Yamamoto testi ile ilk olarak VAR analizi kapsamında zaman serilerinde uygun gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Toda-Yamamoto testi kapsamında oluşturulan denklem aşağıda açıklanacaktır.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_j Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \gamma_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (3.1)$$

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \delta_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^{k+d_{max}} \delta_j X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \varphi_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \varphi_j Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (3.2)$$

Denklemden k testteki uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Zaman serileri arasında maksimum bütünleşme derecesini d_{max} ile nitelendirilmektedir.

Denklem dahilinde k gecikme oranına, eşbütünleşme seviyesi olarak en yüksek değeri veren d_{max} eklenmektedir. Elde edilen $k + d_{max}$ mertebesinde uygulanacak olan bir VAR modeline dayalı Wald testinde asimptotik X_2 dağılımını içerdiği ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda asıl olarak iki basamakta uygulanacak teste ilk olarak uygun gecikme uzunluğu ve maksimum bütünleşme seviyesi test edilerek ortaya konmuştur. Ayrıca $k + d_{max}$ mertebesinde bir değer ortaya konulduktan sonra VAR modelinde klasik Wald testi uygulanmaktadır (Shan-Tian,1998:198).

WALD testi temel alınarak açıklanan Granger nedensellik testinde X'den Y'ye doğru veya tam tersi olarak Y'den X e doğru olan nedenselliği kanıtlamak için $\phi_i \neq 0$ kısıtı kullanılmaktadır. (Awokuse,2003:130).

3.3 Literatür

Edelberg, Eichenbaum ve Fisher (1998) yılındaki çalışmalarında, Amerika'da hükümet tarafından gerçekleştirilen kamu harcamalarının, büyüme, istihdam, reel ücretler, konut dışı yatırım ve konut yatırımı arasındaki ilişkiyi 1948:1 ve 1996:1 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmiştir. Araştırma sonucuna göre kamu harcamalarıyla büyüme, istihdam ve temel yatırım harcamaları arasında doğrusal bir etki bulunmasına karşın, konut yatırımları ve reel ücretler üzerinde negatif bir etki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fatas ve Mihov (2001), yılındaki çalışmalarında ABD'de hükümet tarafından uygulanan genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerine etkisini 1960: Q1-1996: Q4 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre kamu genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerinde pozitif etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kuttner ve Posen (2002), yılındaki çalışmalarında Japonya'da hükümet tarafından gerçekleştirilen genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerine etkisini 1976-1999 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle analiz etmişlerdir. Araştırma sonucuna göre veri yılları arasında Japonya'da uygulanan genişletici maliye politikalarının büyüme oranları üzerinde pozitif etki olduğu sonucuna ulaşılmış ve ayrıca kamu harcamalarının kamu gelirlerine göre büyüme oranlarını arttırmada daha etkili olduğu ispat edilmiştir.

Giordano Momigliano Neri and Perotti (2007) yılındaki çalışmalarında İtalyan Hükümeti tarafından gerçekleştirilen kamu harcamaları ile büyüme, enflasyon ve uzun dönem faiz oranları arasındaki ilişkiyi 1982: Q1 ve 2004: Q4 dönem verilerini kullanarak VAR modeli yöntemiyle incelemişlerdir. Araştırmada, mal ve hizmet satın alınmasında kullanılan kamu harcamalarının ekonomik etkinliği oldukça önemli bir ölçüde arttırdığı ve kamu harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artışın, birbirini takip eden 3 çeyrek dönem sonunda büyüme üzerinde %0,6'lık bir artış meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra kamu harcamaları ile istihdam ve özel

kesim tüketim ve yatırım harcamaları arasında da doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca kamu harcamaları enflasyon üzerinde de etkili olmasına karşın bu etki zayıf ve kısa ömürlüdür.

Yıldırım (2012) yılındaki çalışmasında, maliye politikalarında meydana gelen ani değişimlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini VAR modeli yöntemiyle analiz etmiştir. Modelde kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki 1998: Q1 ve 2010: Q4 çeyreksel dönemi verileri kullanılarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda kamu harcamalarından büyümeye doğru bir nedensellik olduğu, kamu harcamalarındaki artışın büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Akıncı (2015) yılındaki çalışmasında, 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında Türkiye’ de uygulanan genişletici maliye politikalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerini 2002: Q4 ve 2014: Q4 dönemi verilerini kullanarak VAR analizi ve Johansen eşbütünleşme yöntemiyle incelemiştir. Araştırma sonucunda maliye politikası geliştirici ve uygulayıcısı olan kamu otoriteleri tarafından kriz sonrasında yürürlüğe konulan kamu harcama ve gelir politikalarının ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği belirlenmiş ve uygulanmış olan maliye politikalarının Keynesyen etkilerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.4. Kamu Harcamaları ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi

İki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini test edebilmemiz için öncelikle değişkenler arasındaki durağanlık seviyelerinin belirlenmesi gerekmektedir. KH ve IST için gerekli durağanlık seviyeleri Tablo 3.9’ de verilmiştir. Tabloda 3.9’ den elde ettiğimiz sonuçlara göre IST değişkeni seviyede durağanken KH değişkeni birinci derece durağandır. Bu durumda değişkenler arasında nedensellik ilişkisini test ederken farklı durağanlık seviyesindeki değişkenleri, veri kaybına neden olmadan analiz etmemize olanak sağlayan Toda-Yamamoto nedensellik testini uygulamamız analizin doğru ve sağlıklı bir sonuç vermesi yönünden uygun olacaktır.

Aşağıda Tablo 3.3’ de KH ve IST arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını test eden Toda-Yamamoto Nedensellik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.3. Toda-Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: KH			
Dışlanmış	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Prob(Olasılık)
IST	0.132687	5	0.9997
All	0.132687	5	0.9997
Bağımlı Değişken: IST			
Dışlanmış	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Prob(Olasılık)
KH	9.550.595	5	0.0890
All	9.550.595	5	0.0890

Tablo 3.3' den KH ile IST arasında 2006-2016 yılı arası çeyrek bazda 44 dönemin analiz edildiği Toda-Yamamoto Nedensellik testi sonuçları aşağıdaki gibidir. Modelde ilk önce bağımlı değişken olarak KH ele alınmış ve onu etkileyen bağımsız değişken olarak da IST' deki değişimler gösterilmiştir. Analizde Prob=0.9997 değerinde oluşmuştur. Bunun anlamı %10 anlamlılık düzeyinde IST' den KH' ye doğru bir Granger nedenselliği bulunmamaktadır. IST' deki herhangi bir artma veya azalma KH üzerinde herhangi bir değişmeye neden olmayacaktır.

Yine aynı şekilde bağımlı değişkenin IST ve bağımsız değişkenin KH olarak yer aldığı Toda-Yamamoto analizinde Prob=0.0890 olarak belirlenmiştir. Analizden çıkarılacak sonuç %10 anlamlılık düzeyinde KH 'den IST' ye doğru bir Granger nedenselliğinin varlığıdır. Yani Granger ilkelerine yapılan Toda-Yamamoto nedensellik testine KH' deki bir artma veya azalma IST' yi etkileyecek ve değişmesine neden olacaktır.

Standart Granger nedensellik testi temelinde geliştirilmiş olan Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonucunda IST' den KH' ye doğru bir Granger nedenselliği bulunamamasına rağmen KH' den IST' ye doğru tek yönlü bir Granger nedenselliği ilişkisi bulunmuştur.

SONUÇ

Küreselleşme son yüzyılda önemli bir boyut kazanmıştır. Teknolojinin gelişmesi ve liberal ekonomilerin dünya üzerinde yaygınlığının giderek artması, ülke ekonomilerini finansal açıdan birbirlerine daha bağımlı hale getirmiştir. Küreselleşmenin bir getirisi olarak ekonomilerin birbirleri ile entegre olmalarının iktisadi açıdan birçok pozitif yönü olmasına karşın, finansal kriz dönemlerinde oluşan olumlu faktörler tersine işleyebilmekte ve yaşanan krizin mali bilançosu son derece ağır olabilmektedir. Kıtalar ötesi mesafelerde meydana gelen finansal iktisadi kriz, tüm coğrafyayı etkileyebilmektedir.

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz ABD' de konut sektöründe, finansal alt yapının bozulması sonucu kredi veren kuruluşların, verdikleri krediyi geri alamamasından kaynaklı olarak başlamış ve dünyanın önde gelen birçok finansal yatırım bankasının iflas etmesine sebep olmuştur. Yaşanan iktisadi kriz Amerika'da başladıktan hemen sonra Avrupa kıtası ve Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkeyi etkisi altına almış ve kısa zamanda küresel bir boyut kazanmıştır. Böylesine büyük bir coğrafyayı etkisi altına alması ve kısa zamanda küresel bir boyut kazanmasından ötürü ABD'de başlayan küresel finansal kriz bu zamana kadar görülen finansal krizlerin en büyüğü olarak kriz literatürüne geçmiştir.

Türkiye tüm dünyayı saran küresel krizin olumsuz etkilerinden kaçınamamış ve ekonomide önemli daralmalar meydana gelmiştir. 2008 yılının üçüncü çeyreğinden

itibaren GSYİH oranlarında aşağı doğru bir ivme oluşmuştur. Yaşanan finansal krizin olumsuz etkilerinin ağır olarak hissedilmeye başlandığı krizi takip eden yıl olan 2009 yılında GSYİH oranlarında %4,8 seviyesinde bir daralma meydana gelmiştir.

Küresel finans krizi sonrasında yaşanan ekonomik bozulmaların ve daralmaların olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada para politikalarının tek başına yetersiz kalması ile birlikte mali iktisadi politikalar hükümet tarafından yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede kamu harcama politikaları, toplam talebi canlandırmak, özel kesim yatırımlarını arttırmak istihdam seviyesini dengede tutmak gibi ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2008 küresel finans krizi sonrasında uygulanan maliye politikalarının önemli bir bölümünü oluşturan kamu harcamalarının istihdam oranı üzerine etkisini 2006: Q1-2016: Q4 dönemi verilerini inceleyerek Toda – Yamamoto Granger nedensellik testine göre analiz etmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, kamu harcamaları ve istihdam oranları arasında tek yönlü Toda – Yamamoto Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kamu harcamalarından istihdam oranlarına doğru önemli bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, kriz sonrası kamu harcama politikalarının ana hedefini oluşturan istihdamı artırma çabaları doğrultusunda uygulanan mali politikaların istihdam oranlarını önemli ölçüde etkilediği tezini desteklemektedir. Buna karşın, istihdam oranlarından kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş ve istihdam oranındaki değişmelerin kamu harcamalarının bir sonucu olmadığı ancak kamu harcamalarındaki değişmelerin istihdam oranlarının bir sonucu olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak krizin olumsuz olarak etkilediği iş gücü piyasalarındaki bozulmalara yönelik olarak hükümetin geliştirdiği harcama politikalarının istihdam oranlarını kriz öncesi seviyelere çıkarmada etkili olabileceği görülmüştür.

Kaynakça

Akgül Yılmaz, G., (2013), “Türkiye’de 2008-2009 Krizinde Uygulanan Genişletici Vergi Politikasının Üretim Üzerindeki Etkileri”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 34, Sayı:1, ss. 213-228.

Awokuse, T.O. (2003), Is the Export-Led Growth Hypothesis Valid For Canada?
Canadian Journal of Economics, V.36, N.1, pp. 126-136.

Bayrak, M. ve Kanca, O.C. (2013), “2008 Yılı Küresel Finans Krizinin Türkiye’de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı”, 28. Maliye Sempozyumu, 22-26 Mayıs 2013, Antalya, ss. 84-110.

- BDDK, http://www.bddk.gov.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/8639agir_.pdf
Erişim Tarihi: 02.02.2018
- Bumin, M. (2009). Türk bankacılık sektörünün karlılık analizi: 2002-2008. Maliye Finans Yazıları, 23(84), 39-60.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A (2009) Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası. Maliye Dergisi, Sayı: 156 ss. 168
- Çınar, Barış, Erdoğan, Ö., Güngür, T. ve Tandoğan, P. (2010), “Küresel Kriz ve Politika Uygulamaları”, TCMB Ekonomi Notları, Sayı:2010/2.
- Çeştepe, H ve Bilen, M (2001), “ Devletin Ekonomideki Rolü: Finansal Kriz Sonrası Doğu Asya’da Performans Analizi” İktisat Dergisi, Sayı:183, ss. 56
- Demircan Siverekli, E., (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:21, ss.97-116.
- Doğanalp, N (2012) Finansal Krizlerin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı
- DPT (2009), “Yatırım Teşvik, İstihdam ve Kredi Garanti Desteği Paketi”, DPT, Mayıs.
- Emsen, Ö. Selçuk (2004). Türkiye’de 1994-2001 döneminde uygulanan istikrar politikaları, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 86-108.
- Kazgan, G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- MB (2009), “Kriz Maliyetlerinin Bütçeye Maliyeti”, Finansal İstikrar Raporu, Mayıs, www.tcmb.gov.tr
- Özdemir, L. (2013), “2008 Küresel Ekonomik Krizinin İşletmeler Üzerindeki Etkileri”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2, ss. 249-265.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. Econometrica, 57(2), pp.1361-1401.

Shan, J., Tian, G.G. (1998), Causality Between Exports and Economic Growth: The Empirical Evidence From Shanghai, Australian Economic Papers, pp.195-202.

TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312239r2127.2007_08_Kuresel_Finans_Krizi_ve_Turkiye_Etkiler_ve_Oneriler.pdf Erişim Tarihi: 03.01.2018

T.C. Maliye Bakanlığı, www.muhasabat.gov.tr/content/genel-yonetim-mali-istatistik-detayi?tabId=1&pageId=5 Erişim Tarihi: 28.12.1992

TCMB, (2011). Finansal İstikrar Raporu, Kasım, Sayı: 13.

TCMB (2001) Yıllık Rapor, Ankara. www.tcmb.gov.tr Erişim Tarihi: 03.01.2018

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/igucuapp/igucu.zul> Erişim Tarihi: 21.12.1992

Uygur, Ercan (2001). Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 1-40.

Vardareri, D.ve Dursun, G. (2010) “Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, C.5, S.1, s.137-150

Ünal, A. ve Kaya, H. (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye” <http://www.ekopolitik.org> Erişim Tarihi: 03.01.2018

Ümit, A. Ö. ve Bulut, E. (2013), “Türkiye’de İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Kısmi En Küçük Kareler Regresyon Yöntemi ile Analizi: 2005-2010 Dönemi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:37, ss. 131-142.